
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00273465 5

Відбитка із: Літ. Наук. Вісника
ч. 2 і 4/1905 р.
от.

Корифей російської критики і українське письменство.

„Незнаніе того, что такое Украйна и ея интересы, чего и какъ хотятъ украинцы, и вмѣстѣ съ тѣмъ смѣлость въ рѣшеніи украинскихъ вопросовъ и рѣшительность приговоровъ надъ »хохлацкими свиньями и ихъ безтолковіемъ«, составляетъ характеристическую особенность всѣхъ почти великорусскихъ дѣятелей, даже самыхъ лучшихъ."

М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю. Ст. XIV—XV.

Коли заглянемо в історію російського житя в протягу XIX ст., побачимо цікавий факт: майже у всіх визначнійших суспільно-культурних діячів Росії видно велику охоту зачіпати першорядні українські питаня, сперечати ся про них і ставити катеґоричні розвязки, і майже у всіх пробиваєть ся брак примітивного знаня, що таке та Україна, що таке ціле українство. І ми видимо цілий ряд великих російських імен, як Хомякова, Герцена, Чернишевского, Бєлінского, Турґенєва, не згадуючи вже про Аксакових, Каткових і ин., що викликують у нас сумні рефлексії на згадку про те, як вони, переважно щирі люди, дивили ся більш або менше неприхильно на наші справи, не ховаючи своїх антипатий до поодиноких проявів нашого житя. Шкода з того була подвійна: з одного боку ті непорозуміня набирають у російських кругах ціхи авторітету і не позволяють їм критично глянути на Україну, з другого викликають у нерозважних Українців дивну форму реакції — антипатію до російської культури в загалі.

Кождий знає стремліня київського „Кирило-Методієвого Братства", спрецизоване в формулку — увільнене селян і просьвіта широких народніх мас; тільки в дальшій консеквенції

LIBRARY
JAN 16 1964
UNIVERSITY OF TORONTO

ставило ся федерацію всіх Славян і то під протекторатом російського царя. Про сепаратизм української Гетьманщини ніхто й не думав.[1]) Так було в дійсности. Одначе се вовсім не перешкодило провідникови московських славянофілів Хомякову писати в тій справі таке до Самаріна: „Українців очевидно заразив політичний одур. Досадно і жаль видїти такий нерозум і назадництво. Коли суспільне питанє тільки що підняте і не лише не розвязане, але навіть не близьке розвязки, люди, очевидно розумні, беруть ся за політику! Не знаю, о скільки злочинною була помилка Українців, а знаю, що їх нерозум дуже видний. Час політики минув“[2]) Під терміном „суспільне питанє“ розумів Хомяков, як видно з його дальшого листу[3]), — селянське питанє, а під „політикою“ — український сепаратизм. Більшого контрасту між Хомяковим і дійсністю годі придумати.

Коли з початком 60-тих років почала ся в вільнодумних російських кружках живійша дискусія на українські теми, Герцен помістив у своїм „Колоколѣ“ (№ 61) звісну статю Костомарова п. з. Україна і назвав Шевченка мало що не одиноким народнїм поетом у загалі. Одначе коли прийшла хвиля згадати про Україну при порішуваню важного житєвого питаня, Герцен забув усе, що писав, і без найменшого ваганя прилучив ся до маніфесту польських революціонерів із 1863 р., що проголосили бажанє привернути Польщу в границях першого розділу з 1772 р., то є разом з правобічною Україною.[4]) „Коли-б Герцен знав і намятав хоч те, що писали Костомарів, Шевченко, Куліш, Антонович, „Основа“ і галицькі журнали, каже Драгоманів, він ніколи не зробив би такої величезної помилки, шкідливої для польської і великоруської свободи.“[5])

Не менше важну помилку з тих самих причин зробив також Чернишевский. У своїй статї п. з. Національная безтактность[6]) він докоряв галицьким Русинам, що вони не йдуть

---

[1]) Колоколъ, 1860, № 61 п. з. „Украйна“ (укр. переклад п. з. Письмо Костомарова до видавця »Колокола«, Львів, 1903.; Громада, № II, ст. 228—231, № IV, ст. 122—125.

[2]) Русскій Архивъ, 1879, № XI. Ст. 327—328.

[3]) Ibid. Ст. 331.

[4]) Колоколъ, 1862, з 2 і 15 жовтня.

[5]) М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю Ст. XV

[6]) Современникъ, 1861, № IX.

разом із польськими політиками проти спільного противника — австрійського уряду, коли тим часом ті політики самі злучили ся з урядом, щоб тільки бути безпечними панами над галицькими Русинами. Те саме нерозуміне українського житя, а з тим і антипатія до українського руху не була, як каже Пипін[1]), чужою і самому Турґеневу і відбила ся в розмові одного з героїв Турґенівського роману Рудін. Та сама нехіть і антипатія до України тягнеть ся у деяких російських діячів червоною ниткою через ціле XIX ст., аж до нашого часу. Досить згадати визначне нині імя російського суспільно-культурного діяча, редактора російського журнала „Русское Богатство“ — В. Короленка. Він, хоч Українець із роду, зовсім не свобідний від українофобства, і осуджує, а принайміні недавно осуджував нинішній український рух у Росії.

Та найрізкійше і найголоснійше відбила ся та антипатія на представнику великоруських „западників“ зі 40-вих років XIX ст., батьку російської критики — Вісаріоні Г. Бєлінскім[2]), що між ин. з такою затїлостю ударив на Шевченка, з якою не виступив проти того поета ніхто з Росіян, ні перед ним, ні по нїм.

---

[1]) Вѣстникъ Европы, 1888, № III, ст. 248 і дальше.

[2]) Вісаріон Г. Бєлїнский, перворядний російський критик, уродив ся в 1810 р. Підчас студий на московськім университеті належав до студентських кружків разом з Герценом, Огарьовим, Станкевичем, Кетчером, Коршем, Боткіном і ин. і тут у значній мірі виробив собі свій сьвітогляд. Під впливом тодїшнього фільософічного напряму, а спеціяльно під впливом ідей німецьких фільософів Шеллінґа й Окена, та ще більше під впливом літературного романтизму молодий студент виступає з траґедією в стилю Шіллєрових »Розбійників«, де виголошує сильні тиради проти тодїшнього кріпацького права. Одначе цензура, зложена з университетських професорів, траґедії не пропустила і від тодї посипали ся на молодого Бєлінского ріжні »благодати« російської поліції. В кінці в 1832 р. прогнали його з уіверситету »по неспособности«. Незабаром познайомлює ся він із проф. Надєждіним і вступає до редакції журнала »Телескопъ«. В 1834 р. виступає Бєлїнский з першою поважною критичною статею в додатку до »Телескопа« — »Молвѣ« п. з. »Литературныя мечтанія«, де подає блискучий огляд історичного розвою російського письменства. »У насъ, каже він, нѣтъ литературы, я повторяю это съ восторгомъ, съ наслажденіемъ, ибо въ сей истинѣ вижу залогъ нашихъ будущихъ успѣховъ... Присмотритесь хорошенько къ ходу нашего общества, — и вы согласитесь, что я правъ. Посмотрите, какъ новое поколѣніе, разочаровавшись въ геніяльности и безсмертіи нашихъ литературныхъ произведеній, вмѣсто того, чтобы выдавать въ свѣтъ недозрѣлыя творенія, съ жадностью предается изученію науки и черпаетъ живую воду просвѣщенія въ самомъ источникѣ. Вѣкъ ребячества проходитъ видимо, — и дай Богъ, чтобы онъ прошелъ

I.

Перший раз заговорив Белинский про українське письменство в 1835 р. Рецензуючи в „Молвѣ“ українські оповіданя Основя-

---

скорѣе. Но еще болѣе дай Богъ, чтобы поскорѣе мы разувѣрились въ нашемъ литературномъ богатствѣ. Благородная нищета лучше мечтательнаго богатства! Придетъ время, — просвѣщеніе разольется въ Россіи широкимъ потокомъ, умственная физіономія народа выяснится, — и тогда наши художники и писатели будутъ на всѣ свои произведенія налагать печать русскаго духа. Но теперь намъ нужно ученье! ученье! ученье!« В основу своїх критичних заміток ставить Белинский два головні вимоги: просте безпосереднє відношенє до житя і ідеал т. зв. »абсолютного чоловіка«, без огляду на окружаючу дійсність. В 1836 р. цензура заборонила видаванє »Телескопа« і Белинский лишив ся без хлїба. Пробувши якийсь час на Кавказі, вступає в 1838 р. до редакції »Московского Наблюдателя«, і друкує знов цїлий ряд критичних статей. В тім часї підпадає Белїнский під безпосередний вплив Станкевича і Бакуніна і розбирає подрібно фільософічну систему Геґеля. З тої системи присвоїв собі одну важну теорію, а то, що »все дїйсне — розумне« і зводив за неї завзяті кампанії в »Моск. Наблюдателю«. Давнійша його проповідь самовдосконаленя замінила ся тепер на поклін суспільному status quo. Однаке хоч Белинский проповідував поклін дїйсности, то сам дивив ся на неї очима ідеаліста і вірив, що його ідеали згідні з дїйсністю. Така віра була нетривка і мусїла з часом захитати ся. До того причинили ся також спори з кружком Герцена і Оґарьова, що вже покинули були теоретичне фільософованє і занимали ся зі суспільними і політичними питанями. Під їх впливом Белинский змінює в друге свої погляди і стає майже зовсїм на реальний ґрунт. При кінци 1839 р. переїздить з Москви до Петербурга і обіймає критичний відділ в »Отечественныхъ Запискахъ«. В цїлім ряді більших статей Белинский являєть ся тепер не абстракцийним естетиком, а реальним критиком-публіцистом, що пізнавши російську дїйсність, ударив безпощадно на свою суспільність за брак духових інтересів, за рутинні погляди, за вузкий міщанський егоїзм, за самодовільне філїстерство, брак гуманности і ин. Його статї робили велике враженє і стали тим ферментом, що викликав самокритику. В 1846 р. Белїнский, знеможений працею, їде в друге на південь, а вернувши до Петербурга, стає співробітником »Современника«. Однаке його днї були вже почислені. Недуга приневолила його виїхати знов за границю і 1848 р. він помер.

Значінє Белинского в російській літературі величезне і його вплив сягає до нинї. Він не тільки перший уставив правильні поняття штуки і письменства і показав дорогу, по якій повинно йти кожде письменство, щоб могло стати суспільною силою, але став учителем і провідником молодого поколїня письменників тої славної російської плеяди 40-вих років. Повного і критичного виданя творів Белїнского до тепер не було, в виданях з 1860 і 1865 рр. попропускано багато річий, між ин. і таких, що характеризують погляди Белинского на українське письменство. Аж в останнїх роках забрав ся до першого повного і критичного виданя С. Венґеров і видав досї вже 8 томів.

ненка і українські казки Бодянського[1]), він пише таке: „Ми дуже жалуємо, що давно не заняли ся розбором першого з тих творів (оповідань Основяненка), що відзначаєть ся високою літературною вартістю задля оріґінальности предмету і оріґінальности талану. Але mieux tard, que jamais. Ми зробимо се в „Телескопѣ“, а тепер обмежимо ся бібліоґрафічною звісткою.[2]) Другий з тих творів (казки Бодянського) визначаєть ся дуже чистою українською мовою, яка для нас Москалів зовсїм неприступна і тому відбирає нам спромогу оцінити той твір по вартости. Ми чули, що той твір — вимлід спочинку чоловіка, що посьвятив себе занятю науками і написаний без ніяких авторських претенсий, на що вказує доданий до нього епіґраф:

Як у нас, як у нас — пісві да казки:
Послухайте, добрі люди, в вашої ласки...

„В кінці є він по змозї щирим прявосом свойому рідному краєви, на що вказує проста, але поетична посьвята: „Матері моїй рідненькій, неньці старенькій, коханій, любій Україні“.

Так говорив Белїнский в 1835 р., признаючи високу літературну вартість Основяненковим повістям із мужицького житя, оріґінальність їх теми і оріґінальність самого талану. Так само, як видно з тої коротенької, але щирої замітки, признавав українську мову, її окремішність від великоруської. Все те важне для нас тому, що кілька літ по тім, у 1840 р., він основно зміняє дотеперішні свої погляди на ту справу і з прихильника української мови і письменства стає його завзятим противником.

Що могло бути причиною такої наглої зміни поглядів Белїнского, скажемо пізнїйше. Тепер займемо ся зібранєм до купи його розкинених і відірваних вислонів із 40-вих років, що торкають ся поодиноких питань українського культурного житя, як мови, письменства і ин.

———

[1]) Молва. 1835 р. № 27—30; Малороссійскія повѣсти, разсказываемыя Грицкомъ Основьяненкомъ. Книжка первая. 1834. Ст. 350, 12°; Наськы украинськы казкы Запорожця Иська Матерынкы. 1835, ст. XX+47, 16°.

[2]) Своєї обіцянки — поговорити подрібнїйше про Квітку-Основяненка в »Телескопѣ« — Белинский не дотримав. Він заговорив про нього аж в 1840 р. в »Отечественных Запискахъ« (т. XIII, № 12), але вже не в тім тоні, що в 1835 р. Тут повно іронїчного кепкованя.

Сама етноґрафічна Україна Бєлінскому все подобала ся; він навіть ставив українське суспільне житє вище від московського. „Україна — писав він в 1840 р.[1]) — край у високім ступні поетичний і оріґінальний. Українці обдаровані незрівняним гумором; у житю їх простого народа є так багато людського і благородного. Тут є всї ті почуваня, якими висока людська природа." Коли в 1846 р. Бєлінский приїхав на Україну, вона зробила на нього дуже приємне вражінє: „За 30 верств до Харкова я побачив Україну, хоч іще перемішану з поганим Москальством. Хати українських мужиків похожі на домики фермерів — чисті і гарні, що годї описати... Иньші особи инакше дивлять ся. Дїти дуже милі, підчас коли на великоруських не можна й дивити ся — гірші й поганїйші від свиний"[2])... Обговорюючи „Слово о Полку Ігоря", а передовсїм становище в нього жінки, він пише: „Все се, повторяємо, віддзиває ся південною Русью, де ще й тепер у родиннім житю так багато людського і благородного, де відносини полів засновані на любови, а жінки користують ся правом свойого пола; все се противне північній Руси, де родинні відносини грубі, жінка — рід домашньої худоби, а любов — річ при вінчаню вовсїм чужа: порівняйте житє українських мужиків із житєм великоруських мужиків, міщан, купців і по части иньших станів, і ви переконаєте ся в правдивости нашого вислову про південне походженє „Слова о Полку Ігоря". (Соч. 1 вид. V, 89.)

І не тільки в родиннім житю признавав Бєлінский Україні висшість над Московщиною; він признавав таку саму висшість і українській історичній поезії. Розбираючи великоруську історичну поезію, він невдоволений з неї за те, що вона не відбила вірно великоруського історичного житя. „Не така, каже він, історична поезія України. Історія України не належить до історії всесьвітно людської; її круг тісний, її політичне і державне значінє те саме, що в штуцї ґротеск; але не вважаючи на все те, Україна була орґанїчно-політичним тїлом, де кожда людина тямила себе, жила й віддихала в своїм суспільнім елементї і тому знала добре справи своєї рідні, такі близькі її серцю і души. Народня поезія України була вірним зеркалом її історичного житя. І як багато поезії в тій поезії! Хай читачі

---

[1]) Сочиненія В. Г. Бѣлинскаго. (1 вид.) Т. V, ст. 303.

[2]) А. Пыпинъ, В. Гр. Бѣлинскій, Т. II. ст. 260.

пригадають собі думу про „Самка Мушкета“, яку ми навели висше, щоб показати анальоґію між „Словом о Полку Ігоря“ і українською поезією: се дітірамб історичної поезії, се патос патріотичної сьвідомости! Що значить перед тим одним відривком мізерний збірник усїх великоруських історичних пісень!..“ (Ibidem.)

Одначе ся симпатична для Бєлїнского з 40-вих років Україна, се вже тільки провінція російської держави, се один зі складових елєментів нероздільної загально-російської цілости. Хоч як гарна й симпатична Україна сама собою, то все таки їй зась до самостійного житя, її культурні артерії мусять бути получені з північю, і одна думка мусить панувати і в Київі і в Москві, і в Полтаві і в Архангельску. Так дивив ся Бєлїнский на цілий культурний рух на Україні, таку мірку прикладав до поодиноких проявів самостійного українського житя. Все, що зривало би культурно-державну єдність України з Москвою, видавало ся йому нерозумним і шкідливим. Тому не диво, що коли по виступі Котляревського являєть ся на Україні цілий ряд молодих письменників, які клали основи під нинїшнє українське письменство, Бєлїнский виступив проти них незвичайно рішучо, а коли появив ся найбільший талан — Шевченко, атаки Бєлїнского прибрали брутальну форму.

Але вертаймо до самої річи. Виступаючи проти українського письменства, Бєлїнський найперше звехтував його вверхню форму, українську мову. Критикуючи в „Отечественныхъ Запискахъ“ (1841 р.) дві нові українські книжки, Гребінчину „Ластівку“ і Основяненкове „Сватанне“[1]), він ось що говорить про їх мову: „Не дивлячи ся на ріжність тих двох книжок, з яких одна — альманах, а друга — водевіль, несправедливо названий оперою, — ми лучимо їх в одну статю, знаходячи між ними те спільне, про що властиво нам хочеть ся поговорити: обі вони написані українським наріччм.[2]) Перед нами стоїть важне питанє: чи є на сьвітї українська мова, чи вона тільки місцеве наріче?

[1]) Ластовка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Гг. Л. Боровиковскаго, Е. Гребенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, Ц. Котляревскаго, Корениицкаго, Н. Кулеша, Марґавицкаго, П. Писарскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шеренери и другихъ. Собралъ Е. Гребенка 1841. Ст. 328; Сватанье. Малороссійская опера въ трехъ дѣйствіяхъ. Сочинение Основьяненка. 1840, ст. 156.

[2]) Бєлїнский уживає всюди термінів: Малороссія, малороссійскій.

З рішеня того питаня виходить друге: чи може існувати українське письменство і чи повинні наші письменники Українці писати по українськи?

„Що до першого питаня, каже Белїнский, то на нього можна відповісти і так і нї. Українська мова справдї існувала в часи самостійности України і існує тепер — у памятниках народньої поезії тих славних часів. Але се ще не значить, щоб в Українцїв було письменство: народня поезія ще не творить письменства, хоч памятки народньої поезії для нас дорогоцінні і зберігати їх річ похвальна." Характеризуючи Україну і Українцїв, про що ми згадували вже висше, він так каже дальше: „Тут (на Українї) є всї ті почуваня, якими висока людська природа. Любов творить основний елємент житя. Додайте до того азийське лицарство, звісне під назвою сьмілиного козацтва, згадайте трівожне житє України, її боротьбу в католицькою Польщею і бісурманським Кримом та Туреччиною — то й згодите ся на те, що годї знайти богатше жерело поезії, як українське житє. Але не можна забувати, що Україна стала виходити зі свого незначного стану разом із Великоросією від часів Петра Великого; що доти який будь вельможний гетьман ріжнив ся від простого козака не ідеями, не осьвітою, а старістю, досьвідом, а деколи тільки богатою одїжю, великими палацами і достатним столом. Мова була спільна, тому що ідеї останнього козака були на рівні з ідеями пишного гетьмана. Але від Петра Великого почав ся роздїл кляс. Дворянство наслїдком ходу історичної конечности приняло російську мову і російсько-европейські обичаї в способі житя. Мова самого народа стала псувати ся, — і тепер чиста українська мова попадає ся переважно тільки в книжках. Значить, ми маємо повне право сказати, що тепер української мови вже нема, а є тільки провінціяльне українське наріче, так само, як білоруське, сибірське і инші подібні провінціяльні наріча.".[1])

Такий погляд Белїнского на українську мову. Він вправдї признає її існоване н часах самостійного полїтичного житя України, признає її в народній поезії і тепер, але дивною льоґікою виходить у кінцї те, що української мови таки сьогоднї нема. Про саме українське письменство і не говорити, бо-ж „народня поезія

---

[1]) Полное Собраніе сочиненій В. Гр. Бѣлинскаго (изд. Венгерова). Т. VI, ст. 199—202.

не створить іще письменства!“ — кличе з емфазою російський критик. Вона сама собою не в силі піднести ся до висоти артизму, а до того треба ще конче імпульсу з боку, треба елементів чогось загального. „Тому розуміємо, каже Бєлїнский (VI, 358), чому найбільший і перенажно національний російський поет Пушкін виховав свою музу не на матірнім лоні народньої поезії, а на европейскім ґрунті; був підготований не „Словом о Полку Ігоря“, не казками-поемами Кірші Данїлова, не простонародними піснями, але Ломоносовим, Державіним, Фонвизиним, Богдановичем, Криловим, Озеровим, Карамзіном, Дмитрієвим, Жуковским і Батюшковим — письменниками і поетами-наслїдувачами, вовсім не національними, а виняткою одного Крилова, якого байки хоч національні, все таки не були зовсїм саморідною появою, бо їх взірцї знайшов Крилов не в народній поезії, але у Француза Ляфонтена. Така природна поезія всїх славяньских племен: хоч богата чутєм, вона бідна змістом, чужа елементом того загального і тому не могла сама собою розвинути ся в артистичну поезію. Коли Великороси і може ще Чехи можуть похвалити ся кількома великими або замітними поетичними іменами, — вони мають завдячувати се найперше контактови своєї історії з історією Европи і присвоєнням від неї елементам житя. Иньші славяньскі племена — Болгари, Серби, Дальматинцї, Ілїрійцї і ин., лишили ся при одній народній поезії, яка не має сили піднести ся до артизму.“

Що тикаєть ся України, то справа стоїть іще гірше. „Українцям, — каже Бєлїнский — сьмішно навіть і думати, щоб в їх, впрочім дуже гарної народньої поезії могло тепер щось розвинути ся: з неї не тільки не може нїчого розвинути ся, але вона сама зупинила ся ще від часів Петра Великого; рушити її можна тільки тодї, коли лїпша, благороднїйша частина українського населеня покине французький кадриль і знов стане танцювати тропака і гопака, фрак і сурдут переміннить на жупан і свитку, обголить голову, розпустить оселедець, — одним словом, зі стану цївілїзацїї, осьвіти і людяности (а їх придбанє завдячує Україна злуцї з Росією) знов заверне ть ся до первісного варварства і темноти.“

Що-ж мають робити ті бідні Українцї, щоб не завертати ся „до первісного варварства і темноти?“ Заки наведемо відповідь Бєлїнского на се запитанє, зробимо ще маленький екскурс. Знаємо вже, що по його думцї української мови нинї нема, а є тільки

провінціяльне наріче, от так як сибірське і ин. Тому не може бути й мови про українську націю, а тільки про звичайне племя. А племя, каже Белїнский, може мати тільки народні пісні (як і бачимо в Українців), але не може мати поетів, а тим менше великих поетів; великі поети появляють ся тільки у великих націй, а яка може бути нація без великого і самобутного полїтичного значіня? (VI, 359). На думку Белїнского тільки той народ є нацією, що має свою полїтичну самостійність і ще до того велике політичне значінє; хто того не має, не може називати ся нацією, тільки племенем. Що такий погляд нині куріозний, не треба доказувати; звернемо увагу тільки на Поляків, що також не мають тих великих условин, а таки в них появив ся ґеній Міцкевича, чи не більший навіть від великодержавного Пушкіна. Тим дивоглядним поглядом Белїнского пояснюють ся не менше куріозні його слова, адресовані до Болгарина Апрілова: „Турки — народ, — каже він, — що витворив собі державу, а Болгари — тільки племя, що не творить ніякої полїтичної суспільности і в тім то й причина турецького панованя над вами, як історичного права, яким є сила“. (VI, I вид. 452).

Тепер уже ясно, куди мають повернути ся Українцї, щоб з поміж них найшов уже не великий поет, а хоч би тільки поет. Мають відкинути все, що як будь вказувало би на те, що вони тільки племя. А що такою ознакою є передовсїм українська мова, чи наріче, „тому тепер дуже легко порішити, каже Белїнский (VI. 200), і друге питанє: чи треба і чи можна писати по українськи? Звичайно, говорить він далї, пишуть для публіки, а під „публікою“ розуміє ся та верства суспільности, для якої читанє є родом постійного занятя, певного рода конечністю. Тому в склад публіки може ввійти і базарний крамар, навіть із борідкою, і коли хочете, сільський мужик; але все таки се буде виїмок: властива публіка складаєть ся з висших, більш осьвічених верств суспільности. Поезія. се ідеалїзованє дійсного житя. А чиє-ж житє будуть ідеалїзувати наші українські поети? Висшої суспільности України? Але-ж житє тої суспільности переросло українську мову, що лишила ся в устах тільки простого народа, і та суспільність висловлює свої почутя і поняття не по українськи, а по російськи і по французьки. І яка в тім випадку ріжниця між українським наріччєм і російською мовою!

Росийський романіст може вивести в своїм романі людий усіх верств і казати говорити кождому своєю мовою: осьвіченому чоловікови мовою осьвічених людий, купцеви по купецьки, салдатови по салдацьки, мужикови по мужицьки. А українське наріче одно й те саме для всіх верств — селянське. Тому наші українські письменники і поети пишуть повісти тільки завсїди з простого житя і внайомлять нас тільки з Марусями, Одарками, Прокопами, Кандзюбами, Стецьками і тим подібними особами. Де житє, там і поезія: отже чи і в простім побуті є поезия? Так; але для тої поезиї треба занадто великих талантів. Мужицьке житє само собою за мало інтересне для осьвіченого чоловіка; отже треба багато таланту, щоб виідеалізувати його до поезиї. Се робота якогось Гоголя, що в українськім житю зумів знайти загальне і людське, в простім житю зумів підглянути і зловити гру сонячного проміня поезиї; але се тому, що для творчого таланту Гоголя існують не одні тільки парубки і дівчата, не одні Атаназії Івановичі з Пульхеріями Івановнами, але й Тарас Бульба зі своїми могутніми синами; не одні тільки Українцї, але й Великороси, і не одні тільки Великороси, а чоловік і людство. Геній — повний властитель житя і бере від нього повну данину — коли і де лише сам захоче. Яка глубока думка в тім факті, що Гоголь, люблячи пристрасно Україну, все таки став писати по российськи, а не по українськи."

„В його поезиї, каже дальше Белїнский, багато чисто-українських елементів, яких нема і не може бути в российській. Але хто-ж назве його українським поетом? Так само не примха і не випадок спонукали його писати по российськи, а не по украйськи. В тім була глубоко-розумна внутрішня причина, чого найліпшим доказом може послужити те, що на українську мову не можна перекласти навіть „Тараса Бульбу", а не то „Невський Проспект".[1]) Правда, зміст „Тараса Бульби" взятий зі сфери народнього житя, але в нім автор не був поглинутий своїм предметом: він стояв від нього висше, запанував над ним, видїв його не в собі, а перед собою, і тому в багатьох місцях його оповідання бачимо його особистий, субєктивний погляд; саме

[1]) На такі апріорні категоричні вислови Белинского ось як відповідає д. Венгеров: »Своим звичаєм, каже він у замітці до наведених слів, Белїнский занадто легко розтає тут ениґми неперекладности. По правді, на українську мову перекладено багато разів не тільки всього Гоголя, але й Шекспіра. (Полн. собр. соч. В. Гр. Бѣлинскаго т. V, ст. 608, увага 322).

ті місця не можна передати по українськи, коли не хочемо їх вульґаризувати, омужичити. Не говоримо вже про те, що ціле оповіданє, з виїмком розмов дієвих осіб, написане літературною мовою, якою ніколи не може бути українська, що зробила ся тепер провінціяльним і простонародним наріччєм."

В кінці по всіх тих тирадах проти української мови, Бєлінский ось як формулує свою пораду російським Українцям: „Літературною мовою Українців повинна бути мова їх просьвіченої суспільности, мова російська. Коли на Україні може появити ся великий поет, то не инакше, як під умовою, щоб він був російським поетом, сином Росії, що горячо приймає до серця її інтереси, терпить її терпінєм, тішить ся її радістю." (V, I вид. 64—65.)

В другій половині 1839 р. Бєлінский став співробітником петербурських „Отечественных Записок" і з редакторського обовязку звернув знов увагу на тодішній український видавничий рух. Першим українським твором, що попав тепер Бєлінскому в руки, було знов оповіданє Квітки-Основяненка п. з. Пан Холявський. В тім часї Основяненко прислав першу частину згаданого оповіданя до редакції „Отечественных Записок", і коли судити з листу Бєлінского до головного редактора з д. 19 серпня, воно дістало ся перед надрукованєм до його рецензії. Прочитавши оповіданє він ось що написав: „Пан Холявський при першім читаню потішний і забавний, але при другім трохи нудить. Се не творчість, а штучна робота, збірка анекдотів... Впрочім для журнала „Холявський" — скарб, він знайде собі більше читачів і хвальків, як творчі писаня Гоголя".[1])

В 1840 р. вийшов „Пан Холявський" осібною книжкою в двох томах[2]) і Бєлінский забрав ся в друге до його рецензії. „Отечественныя Записки", каже він таки в тім журналї (т. XIII, № 12), зовсїм були стратили надію на свою грудневу бібліоґрафічну хроніку, не надіючи ся подати читачам ні одного белєтристичного твору, ні одної замітної книжки, яка могла би звернути на себе їх увагу. Справді, самі словарі, букварі, граматики і реторики — саме тільки корисне і буденне, а нічого приємного.

---

[1]) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. I. ст. 276.

[2]) Сочиненія Основьяненка. Панъ Халявскій. СПетербургъ, 1841. Т. I, ст. 167; Т. II, 166.

Одним словом, грудневи суджено було бути останнім місяцем і російської літератури; мов би та бідна література сохла й сохла і тепер уже дише на ладан.. Але честь і подяка д. Основяненкови! Йому грудень винен спасенє від гіркої долї, бути судним, останнїм місяцем сухітничої літератури: він її оживлює і відроджує. Д. Основяненко виходить зі своїм забавним „Паном Холявским" — з новим, викінченим „Паном Холявским", тому що читачі „Отечественных Записок" знайомі тільки з першою частиною сьмішних пригод того українського дивака. Хоч на книжцї д. Основяненка поставлено 1841 рік, і хоч задля того вона належить до нового року, до біблїоґрафічної хронїки січневої книжки „Отечественных Записок" — то ми одначе беремо „Холявського" зі січневої книжки, щоб не покинути старого року з ворожим настроєм.

„Бистроумному Основяненкови прийшла до голови щаслива думка — порівняти минулий час із теперішнім, велячи чоловікови минулого столїтя оповідати про житє своїх дорогих родичів, про своє вихованє і про цїле своє житє. Той чоловік — рід українського Митрофанушки і він виконав задачу автора як не можна лїпше. Наче на долонї ви бачите -поважану старину, богату незнанєм, лїнощами, обжирством і пересудами; бачите, як дурний чоловік бє свою дурну жінку і мотлошить дітий; як дурна мати загодовує на смерть своїх милих дїточок, а дїточки бють ся одно з другим за кождий шматок, обдурюють батька і матїр, а підрісши зачинають одно з другим процеси і одно другому роблять ріжні пакости. Краски Основяненка живі, образи кумедно сьмішні і не вважаючи на те, що місцями його оповіданє надто докладне, цїкавість нїде не ослаблюєть ся. Про оріґінальність нїчого й говорити: талан Основяненка відомий усїм і кождому, а особливо читачам „Отечественных Записок", що бачили попереднього року першу частину „Пана Холявского", видрукувану також у виданій тепер книжцї. Друга частина тої повісти появляєть ся тепер перший раз у друку. Вона містить в собі опис женихань, невдалих сходин, вступленє на службу Трушки, процес його з братом Петрусем, побут у Петербурзї, вінчанє, його подїл по смерти найдорожших родичів із братом Петрусем, образок його пошлюбного житя, — від першого дня до внуків включно. Хто сьміхун із природи, радимо не читати „Пана Холявського", коли боїть ся, щоб не захорував зі сьміху: кумеднїйшого не можна видумати нїчого.

„Видане, — каже в кінци Бєлінский, — чепурне, тільки паперови не зашкодило б бути ліпшим, щоб букви не пробивали на другий бік і щоб між стрічками одної сторони не чорніли стрічки другої. Дай Боже, щоб як найскорше появили ся і дальші томи творів любимця публики, бистроумного і талановитого Основяненка! То то буде потіха для численних прихильників його оріґінального таланту, до яких ми перш усього причисляємо себе самих.“

Але уваги Бєлінского над „Паном Холявським“ на тій рецензії не скінчили ся. Той бідний „Пан“, видко зацікавив глибше российського критика і він незабаром вертає до нього третій раз. Рецензуючи в „Отечественных Запискахъ“ збірку старинних российських віршів Кірші Данїлова і виступаючи проти мужицьких сюжетів у поезії і повісти, він знов зачіпає Основяненкового „Холявського“. „Ми, каже Бєлінский (VI, 307), признаємо повну справедливість гумористичному таланови, з яким написаний „Пан Холявский“ д. Основяненка; ще більше цінимо добру ціль, в якій написана та забавна сатира на добрі старі часи, але не можемо одушевляти ся богатьома творами д. Основяненка тільки тому, що в них мужики говорять чистою мужицькою мовою і не виходять поза обмежену сферу своїх понять. А навпаки, як приємно було би в таких творах зустрінути таких мужиків, що завдяки своїй природї або припадковим обставинам дечим стоять висше від обмеженої сфери мужицького житя“...

Коли ми заговорили вже про відносини Бєлінского до Квітки-Основяненка, то згадаємо ще про одну його замітку, в якій справді не згадуєть ся виразно імени Квітки, але фактично вона відносить ся до нього. Виступаючи в загалі проти мужицьких сюжетів у повісти, він робить одну невеличку концесію: позволяє описувати селянське житє ґенїям і великим талантам. „Де житє, там і поезія — каже він (VI, 305); але житє тільки там, де ідея — і зловити гру житя значить вловити невидимий і пахучий етер ідеї. Для штуки нема благороднїйшого і висшого предмету, як чоловік, — але щоб мати право бути предметом штуки, треба чоловікови бути чоловіком, а не урядником 14-тої кляси або шляхтичем. І у мужика є душа, серце, бажаня і пристрасти, любов і ненависть, одним словом — є житє. Але щоб представити житє мужиків, треба, як ми вже сказали, зловити ідею того житя, — і тоді в ньому не буде нічого грубого, підлого, плоского, нерозумного.

Ось чому „Вечери на хуторі“ Гоголя, що представляють просте житє на Україні, дихають таким повним артизмом, очаровують такою невідхильною красою, такою дивною поезією. Але, повторяємо, на те треба ґенія і ґенія, талану і талану.“ Таким ґенієм і таланом був, по думці Бєлінского, тільки Гоголь і тільки він міг брати сюжети в мужицького житя. „Але Гоголь, каже він дальше (VI, 202), не для всїх може бути приміром. Тим більше жаль дивити ся, коли й маленький талан (Квітка-Основяненко) тратить даром свої сили, пишучи по українськи — для українських селян. Справдї, зміст таких повістий завсїди однаковий, завсїди одно й те саме, а головний їх інтерес — мужицька наївність і наївна принадність мужицької розмови. Все те дещо навкучило ся. В кого, приміром, стане терпцю прочитати цїлу книжку (Ластівку), зложену з прозаічних статий, писаних такою мовою, такою манерою і таким тоном:

„Нема на сьвітї нічого луччого і Богу милїйшого, як серце матері до своїх дїточок! Скільки-б їх у неї ні було, чи десятком Бог поблагословив, чи тільки одним — одно; для неї рівні; жадного любить, усїх рівно пестує, за усяким равно (?) вбиваєтся. Девять здоровенькі край неї, потїшають її, а одно морщвтця, кисне, недуже; вже вона за ним вбиваєтця, тужить; вже і боїтця, щоб ще дужче не занедужало, або щоб — нехай Бог боронить! — щоб ще і не вмерло! Вона їх обмива, обпатрює, обшива, водяга — і николи-ж то не втомитця, ніколи ні поскуча з ними і усяка робота на дїточек (?) їй не важка“ і т. д.

Або от ще:

„Уже я так думаю, що нема й на сьвітї кращого місця, як Полтавська губернія. Господи Боже мій милостивий, що за губернїя! І степи і лїси і сади і байраки і щуки і карасї і вишні і черешні і усякі напитки, і воли і добрі кони і добрі люде, усе є, усего — багацько!“ і ин.

„Гарна лїтература, кличе Бєлїнский, яка тільки й дихає простацтвом мужицької мови і дубоватістю мужицького ума“.[1])

---

[1]) »Прочитавши »Ластівку« і »Сніп«, — каже він в однім листі з 3 серпня 1841 р. я зрозумів усю повагу борщу, сала і галушок« (А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка Т. II. ст. 127.). По всїй правдоподібности, каже Пипін, Белинский написав і рецензію на »Снопъ« (Корсуна) в бібліографічній хроніці 8-ої книжки (ibidem), але Венґеров не подає її в своїм повнім виданю між рецензіями Белинского в »Отеч. Зап.« з 1841 р.

В кінці російський критик зробив одно відкритє: він „відкрив", що Основяненко і Квітка — то одна и та сама особа, „відкрив" також одно українське слово, що зветь ся „жінца"(?!). Закінчуючи свою рецензію на Гребінчину „Ластівку" і Основяненкове „Сватаня" він каже: „Але от що інтересне: в „Ластівці" є оповіданє, або щось таке в роді оповіданя, під яким стоїть імя д. Основяненка, а над яким є така присьвята: „Любій моїй жінці — Анні Григорієвні Квітка". З того видно, каже Белінский, що д. Основянко і д. Квітка — одна и та сама особа, бо по українськи жінка або жінца значить (по російськи) жена. Тому всі ті оповіданя і романи, що друкували ся з іменем Основяненка, належать до д. Квітки, який приняв тільки як псевдонім імя Основяненка".

„Що-ж тикаєть ся „Сватаня" д. Основяненка або Квітки, каже Белінский, то се водевіль зі селянського житя, водевіль зрештою дуже розтягнений, але місцями не без інтересу."

В кінці пятий раз заговорив Белінский про Основяненка в 1843 р., коли прийшло ся йому в „Отечественных Записках" рецензувати український альманах І. Бецького п. з. Молодикъ.[2]) „Д. Основяненко, каже він (VII, II вид. 280) переповідає нам у „Молодику" старинний переказ про „Заснованє Харкова". Основяненко, як звісно, володіє незвичайним таланом оповідати ріжні старинні перекази мовою легкою і зрозумілою навіть для простолюдина. Обіцюємо без міри задоволеня тому, хто прочитає до кінця „старинний переказ" д. Основяненка. Не можна пожалувати, що в „Молодику" є тільки та одна українська статя, а всі инші або московські, або німецькі.

Таке відношенє Белінского до Квітки й до української повісти. Українська повість не знайшла прихильного осуду у російського критика тому, що з одного боку вона сьміла мати українську форму (мову), з другого — її сюжети були взяті переважно з мужицького житя. А того житя Белінский не любив.

(Конець буде).

Ів. Кревецький.

---

[2]) Молодикъ, украинскій литературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ. Харьковъ. 1843.

Корифей російської критики і українське письменство.

(Докінчене.)

Та не симпатичнійше відізвав ся Бєлїнский і про українську поезію, яку в його часи передовсїм репрезентував Шевченко. Бєлїнский безпощадно розкритикував Шевченкові „Гайдамаки“, а його самого назвав „кепським поетом“. В кінцї легковажене літературного руху на Українї дійшло було в російського критика до того ступня, що в 1843 р. термін „український“ стає у нього синонїмом із терміном „дрантивий“ і він прикладає його до всїх партацьких творів, що виходили в тім часї на території України, без огляду на те, якою мовою вони писані, чи українською, чи російською, чи ин. Сама Україна стала в розумінню Бєлїнского невичерпаним жерелом таких „українських“ письменників і поетів, що свої „поезії“ пишуть на замовлене. Відповідна до того й українська публика. „На Україні є своя література — каже з іронією Бєлїнский, рецензуючи в „Отечественных Записках“ „Молодикъ“ Бецкого в 1843 р.[1]): коли вірити „Молодикови“, то про се нема ніякого сумніву. Що таке „Молодик“, ми як Москалї не знаємо; ми знаємо тільки, що то альманах, наповнений російськими статями в віршах і прозї, що без сумнїву богатьом дуже подобають ся. Харків у порівнаню з иньшими ґуберпськими містами є задля свого великого числа населення і краси під деяким оглядом столицею України, а через те й столицею української літератури, української прози, а передовсїм українських віршів. У всїх російських ґуберніях багато пи-

---

[1]) Сочиненія В. Бѣлинскаго (II. изд.) Т. VII, ст. 279—282.

шуть вірші, але в Харкові особливо. Ті вірші гарні, як тільки можуть бути гарними провинціяльні вірші; в столицях їх читають не багато, але за те багато читають на провинції, особливо на Україні, а ще більше мабуть у Харкові. Та обставина робить Харків особливо інтересним містом і збуджує охоту хоч де в чому з ним познайомити ся". І як раз, відповідно до свого бажаня, Белінский знайшов у „Молодику" згадувану вже статю Основяненка п. з. Старинний переказ про заснованє Харкова. „Стихотворів, каже він дальше, в „Молодику" дуже багато. Провинціяльні поети тільки завдяки невеликим вимогам своєї публики і наївній її охоті читати поезії, яких у столицях, як сказано, читають мало, бо їх вартість тільки в тім, що вони — вірші, а не проза. Боже мій, скільки поетів на Україні і як гарно, то є як багато пишуть вони вірші, що саме — вірші, а не проза! Ал. Бородин, Дяченко, Клепов, Лукашевич, Майєуров, Мещерський, Петолин, Руель, Чужбинський, Щербина, Щоголів: усе те українські поети..." Ще з більшим кепкованєм Белінского на ту тему зустрічаємо ся в його рецензії на „Молодик" за 1844 р. „Що тикаєть ся альманаха д. Бецкого (з 1844 р.), говорить він в „Отечественных Записках" (1844 р.) (також IX, 137—139), то він складаєть ся з трьох віддїлів. Перший наповнений у страшній скількости віршами. Більша частина віршів — твори українських поетів. Україна, як усім відомо, край благословенний небом: хліб і вірші родять ся в ній навіть у середноурожайні роки в шістьдесятеро. Коли вам потрібно віршів для альманаха, пішліть у Харков просьбу-циркуляр і видавайте хоч тисячу альманахів на рік — матеріялу стане ще на пять тисяч. Який той матеріял — дальше питанє. Боже мій! скілька на Україні поетів! Що, коли-б там було хоч із половина стільки читачів, — ну, то був би один із найосьвітнїйших країв Европи!... Пальм, Цуров, С. Д. Щербина, Соловей Будимирович, В. Ш... в, Фата Моргана, Ш. Щ., Щоголів... То тільки вибрані, а скілько званих, а ще скілько має бути таких, яких нїхто не кличе, але які готові всегди з'явити ся! Впрочім і вибрані відзначають ся більше щирістю і працьовитістю, як талантом. Приміром Соловей Будимирович злобний швидше приспати, як розбудити цілий сьвіт, або хоч би й ту частинку сьвіта, яка захотіла би послухати його. Д. Щоголів переклав не злими віршами грецькі мельодії: жаль тільки, що ті мельодії.. подібно як усі народні мельодії, в перекладі ще

менше інтересні, як и оріґінали, і що новогрецькі пісні, завдяки пильности перекладачів особливо надоїли всім російським читачам. Про иньших українських поетів можна й замовчати як у їх власнім інтересі, так і в інтересі читачів. Але „Молодик“ заповнений віршами не тільки одних українських поетів: великоруські зі свого боку також не залишили нічого, що могло зробити „Молодик“ правдиво українським альманахом. В нім є вірші дд. Ф. Глинки, Бенедиктова, Кукольніка, ґрафині Ростопчіної, князя Шаховского, Корсакова, Бервета, Губера; є вірші дд. М. Дмитрієва, Степанова і иньших. З вичислених нами стихотворів великоросийських поетів тільки „Разсчетъ“ д. Губера варт уваги. Д. Ф. Глинка оспівує в однім зі своїх стихотворів якогось „Ѳаддея съ желѣзною палкою“, і ми з того стихотвору довідуємо ся, що згаданий Тадій бив сильно своєю залізною палкою недобрих людий. Що було-б, як би він забрав ся до кепських ритмачів... У другім своїм стихотворі д. Ф. Глинка кличе до чоловіка: „Проснись, пробудись, человѣкъ!“; але чоловік, вислухавши стихотвір, заснув іще сильнійше... і т. д.

Так зрецензував Бєлінский „Молодика“, вважаючи його альманахом ріжного драптя вже не тільки зі самої України, але з цілої соборної Росії. Але киньмо Бецького з його „Молодиком“, а завернім ся ще в 1842 р.

В 1841 р. вийшла в Петербурзі невеличка книжочка Шевченка п. з. „Гайдамаки“.[1]) „Було мені з ними (з „Гайдамаками“) лиха, писав Шевченко до Тарновського 26 марта 1842 р.[2]) На силу випустив цензурний комітет. „Возмутительное“ тай годі! Ледви свк да так вневнив їх (цензорів), що я не бунтівник. Тепер хватаю ся розіслати, щоб не схаменули ся.“ З сих помилок, каже Конисський,[3]) в яких надруковано „Гайдамаків“, справді знати, що Тарас хватав ся швидче їх надрукувати, боячись, „щоб не схаменули ся“ і не заборонили їх цензори. На помилки Шевченко нарікає і в листі до Тарновського і в листі до Квітки.[4]) „Надрукував,

[1]) Гайдамакы. Поэма Т. Шевченка. Санктпетербургъ. 1841. Въ тип. А. Сычева. Ст. 131, 8⁰.

[2]) Основа. 1862, май.

[3]) О. Кониський, Тарас Шевченко-Грушівський (Збірник фільольоґічної секції Наук. Тов. ім. Шевч. Т. I, ст. 107).

[4]) Русская Старина, 1880, №, ст. 593.

пише він, бодай йому очи повилазили... Не лайте дуже, коли що знайдете не до ладу, бо і написано і надруковано навмання." З того видно, що вина за те, що в „Гайдамаках" повно друкарських помилок, паде переважно на цензуру, яка даючи дозвіл нині, завтра могла його спокійно взяти назад. В таких обставинах тратити час на коректу була зайва робота.

Ми навмисне привели причини правописних помилок у „Гайдамаках", бо, як побачимо зараз, Бєлінский і на те звернув у своїй рецензії[1]) бачну увагу і зробив із того закид Шевченкови.

„Читачам „Отечественных Записок", каже він[2]), відома наша думка про твори так званої української літератури. Не будемо тут її повтаряти, скажемо тільки, що нова проба „співів"[3]) д. Шевченка, привілейованого, здаєть ся, українського поета, переконує нас іще більше в тім, що твори того рода видають ся тільки для потіхи й науки самих авторів; иньшої публики, здаєть ся, в них нема. Але коли ті панове кобзарі гадають своїми поемами принести користь для низшої кляси своїх земляків, то дуже помиляють ся: не вважаючи на достаток найвульґарнійших і вуличних слів і виразів, в їх поемах нема простоти сюжету і вислову, повно чудацьких вигадів і навичок, які властиві всім конським поетам, — часто зовсім не народні, хоч і оперті на цитатах із історії, пісень і переказів, — і тому, розуміється, вони для простого народа незрозумілі і не мають у собі нічого, з чим би він симпатизував. Коли ходить про те, то було-б ліпше, відкинувши всякі претенсії на титло поета, оповідати народови простою, зрозумілою для нього мовою про ріжні пожиточні річи з горожанського і родинного житя, як се прегарно зачав (і жаль, що не повів дальше) д. Основяненко в своїй брошурі „Лысты до любезныхъ землякивъ". А то який будь волостний мудрагель-писар (тільки не Шельменко), прочитавши ваші „твори", відповість вам таки вашими словами:

[1]) Рецензия на „Гайдамаки" поміщена в »Отечественных Записках«, до тепер не входила в ніяке видане творів Бєлинского »по незначительности«, але не була невідомою для загалу, як то каже д. Венґеров (Пол. собр. соч. В. Г. Бѣлинскаго, Т. VII, ст. 595, зам. 130). Велику частину тої рецензії зацитував був уже А. Н. Пипін (Бѣлинскій, его жизнь... Т. II, ст. 223–224), а також цитував із неї дещо (на основі »Отечеств. Зап.«) й Т. Зіньківський (Писаня Тр. Зіньківського. Т. II, ст. 44).

[2]) Отечественныя Записки. 1842, № 5.

[3]) Веч розстрілени Бєлинского.

Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею подбите. (Гайдамаки, ст. 11.)

„Що тикавть ся самої поеми д. Шевченка „Гайдамаки", то тут є всьо, що годить ся кождій українській поемі: тут Ляхи, Жиди, Козаки; тут гарно ганьбіять ся, пють, бють, ріжуть; ну, розумієть ся, в антрактах кобзар (бо яка ж українська поема без кобзаря!) співає натхнені пісні без особливого розуму, а дівчина плаче, а буря гомонить... От образки:

Одчіний проклятий Жиде!
Бо будиш бітий, одчіний!
Ламайте двері покі вийде,
Вікна посипалісь. „стривай!
„Стривайте зараз", — „нагаями
„Свиняче ухо, жартувать
„Чи що ти хочіш!? Я! З панамі?
„Крий Боже зараз! Дайте встать
„Ясновельможні (нишком свині)
„Пані полковнїку ламай".
Упали двері... а нагай
Малює вздовж жидінску спину,
„Здоров свино, здоров жіде,
„Здоров чортів сину".
Та — нагаєм, та — нагаєм.
А жід зогнув спину.
„Не жартуйте мості пане"
„Добрі вечир, в хату!
„Ще раз шельму, ще раз, годі!
„Вибачай проклятий,
„Добрі вечір, а де дочка?
„Умерла панове".
„Лжеш іудо, нагаями!
Посипались знову... і т. д.

Хиба-ж не правда, яка вдала рука в мальованю природи? Тій картині посьвячений цілий розділ: Конфедерати. — А от дещо чутливо-ніжного. Пристрасний любовник Ярема прийшов вобачити ся зі своєю милою, але її ще нема. З тої нагоди співає

Ярема елєґію на цілу сторону, і вже збираєть ся вмирати, як нечайно — шелест:

Попід гаєм мов ласочка
Крадиця Оксана.
Забув, побіг, обняли ся,
„Серце“... тай вомліли
Довго, довго, тілько „серце“
Тай знову німіли.

Ярема говорить:

„Годі пташко“.

Оксана:

„Ще трошічкі,
Ще.. ще... сизокрилий,
Вийми душу... ще раз... ще раз...
Ох, як я втомилась.“

„Знов образок, і який живий! От справді, кажучи поетичною мовою самого добродія-автора: ушкварив!

„У виданю повно всяких можливих похибок проти знаків переписаня, як то по части видно і з наведених примірів, де, щоб заховати змисл, ми були змушені поставити в деяких місцях свої знаки“ (тамже VII, 395).

Так відозвав ся Белинский про Шевченкових „Гайдамаків“, „не маючи, як каже С. А. Венґеров, й далекого понятя про те, що глумить ся над одним із найбільших поетів Славянства“. Ся його замітка про Шевченка, каже дальше Венґеров, повинна стати поруч із його страшною радою Лермонтову викинути зі збірки своїх поезий „Ангела“.[2]) І справді, не один тільки Шевченко впав жертвою безпощадної критики Белинского. „Уважаю Шиллера за его духъ, писав він до Боткина[3]) в 1840 р., но драмы его, въ художественномъ отношеніи для меня — хоть бы ихъ и не было“... Справдішній enfant terrible для великих ґеніїв!...

---

¹) Полн. собр. соч. В. Г. Белинского (вид. Венґерова). Т. VII, ст. 595, зам. 130.

²) Рецензуючи в листі до Боткина „Одесский Альманахъ“ Надеждина (1840 р.) він написав такі слова: „Стихи Лермонтова не достойны его имени“ (Пыпинъ, II, ст. 29).

³) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій... Т. II, ст. 29.

Але відносини Бєлінского до Шевченка не обмежили ся тільки до літературних непорозумінь. Він із критика поезій перекидає ся в критика приватної особи, і тоді його критика робить ся просто брутальною. Лист Бєлінского до П. В. Анненкова з грудня 1847 р. (отже недовго перед самою смертю), — се документ, на якого вид мусять червоніти лиця всіх синів Росії, без огляду на те, чи се Великороси, чи Українці. Сей лист корифея російської критики, се велика зневага тої критики, се страшний приклад того, як далеко може загнати ся навіть розважна людина! „Тепер Росиянам, — каже Т. Зінківський, згадуючи про наведену в горі критику Бєлінского на Шевченкові „Гайдамаки“[1]), — сором за свойого критика“... а сто раз більший сором, скажемо від себе, за той лист, який ми отут наводимо в оріґіналі:

„Наводилъ я справки о Шевченкѣ, — пише Бєлінский до Анненкова[2]) — и убѣдился окончательно, что внѣ религіи вѣра есть никуда негодная вещь. Вы помните, что вѣрующій другъ мой говорилъ мнѣ, что онъ вѣритъ, что Шевченко — человѣкъ достойный и прекрасный. Вѣра дѣлаетъ чудеса, творитъ людей изъ ословъ и дубинъ, стало быть, она можетъ и изъ Шевченка сдѣлать, пожалуй, мученика свободы. Но здравый смыслъ въ Шевченкѣ долженъ видѣть осла, дурака и пошлеца, и сверхъ того горькаго пьяницу, любителя горѣлки по патріотизму хахлацкому. Этотъ хахлацкій радикалъ написалъ два пасквиля. Читая одинъ пасквиль, государь хохоталъ, и вѣроятно дѣло тѣмъ и кончилось бы, и дуракъ не пострадалъ бы за то только, что онъ глупъ. Но когда государь прочелъ другой пасквиль, то пришелъ въ великій гнѣвъ... И это понятно, когда сообразите, въ чемъ состоитъ славянское остроуміе, когда оно устремляется на женщину. Я не читалъ этихъ пасквилей, и никто изъ моихъ знакомыхъ ихъ не читалъ (что между прочимъ, доказываетъ, что они нисколько не злы, а только плоски и глупы), но увѣренъ, что второй пасквиль долженъ быть возмутительно гадокъ по при-

[1]) Писаня Т. Зінківського. Т. II, ст. 66.

[2]) П. В. Анненковъ и его друзья 1835—1885. Изданіе Суворина. С.-Петербургъ 1892, ст. 604—606.

чинѣ, о которомъ я уже говорилъ. Шевченку послали на Кавказъ солдатомъ. Мнѣ не жаль его: будь я его судьею, я сдѣлалъ-бы не меньше. Я питаю личную вражду къ такого рода либераламъ. Это — враги всякаго рода успѣха. Своими дерзкими глупостями они раздражаютъ правительство, дѣлаютъ его подозрительнымъ, готовымъ видѣть бунтъ тамъ, гдѣ нѣтъ ровно ничего, и вызываютъ мѣры крутыя и гибельныя для литературы и просвѣщенія. Вотъ вамъ доказательство. Вы помните, что въ „Современникѣ“ остановленъ переводъ „Пиччинино“ (въ „Отечественныхъ Запискахъ“ тоже), „Манонъ Леско“, „Леонъ Леони“.[1]) А почему? Одинъ изъ хохлацкихъ либераловъ, нѣкто Кулешъ... въ „Звѣздочкѣ“, въ журналѣ, который издаетъ Ишимова для дѣтей, напечаталъ исторію Малороссіи, гдѣ сказалъ, что Малороссія должна или отторгнуться отъ Россіи, или погибнуть. Цензоръ Ивановскій просмотрѣлъ эту фразу, и она прошла. И не мудрено: въ глупомъ и бездарномъ сочиненіи всего легче не досмотрѣть и за него попасть ся. Прошелъ годъ — и ничего, какъ вдругъ государь получаетъ отъ кого-то эту книжку съ отмѣткою фразы. А надо сказать, что эта статья появилась отдѣльно, и на этотъ разъ ее пропустилъ Куторга, который, понадѣясь, что она была цензурована Ивановскимъ, подписалъ ее, не читая. Сейчасъ же велѣно было Куторгу посадить въ крѣпость. Къ счастію, успѣли предупредить графа Орлова и объяснить ему, что настоящій-то виноватый — Ивановскій. Графъ кое-какъ это дѣло замялъ и утишилъ. Ивановскій былъ прощенъ. Но можете представить, въ какомъ ужасѣ было министерство просвѣщенія и особенно цензурный комитетъ[2]). Пошли придирки, возмездія, и тутъ-то...

---

[1]) Останні — романи Ж. Занда, а передостатній — аббе Прево.

[2]) Белинский, як каже Драгоманів, не знав, що то за книжка, яка так дуже розсердила цензорів: то була »Повѣсть объ Украйнѣ« — і в ній провідною думкою був не так відрив України, як радше протест проти закріпощеня в ній селян. Як тепер усім звісно, той протест у різкійшій формі був головним змістом поем Шевченка, що так розсердили Миколу I. В тім змислі цензура мала більше рації, як Белинский і навіть його біограф Пипін, коли добачила звязь »хохлацкаго патріотизма« з »французкими романами« найблизшої епохи до

Мусинъ-Пушкинъ... накинулся на переводы французскихъ повѣстей, воображая, что въ нихъ-то Кулешъ набрался хохлацкаго патріотизма, и запретилъ „Пиччинино“, „Манонъ Леско“ и „Леонъ Леони“. Вотъ что дѣлаютъ эти скоты, безмозглые либералишки! Охъ эти мнѣ хохлы!... Либеральничаютъ во имя галушекъ и вареников съ свинымъ саломъ! И вотъ теперь писать ничего нельзя: все марают. А съ другой стороны, какъ и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволитъ печатно проповѣдывать отторженіе отъ него области? А вотъ и еще слѣдствие этой исторіи. Ивановскій былъ прекрасный цензоръ, потому что благородный человѣкъ. Послѣ этой исторіи онъ, естественно, сталъ строже, придирчивѣе, до него стали доходить жалобы литераторовъ, и... и онъ вышелъ въ отставку, находя, что его должность не сообразна съ его совѣстью... Такъ вотъ опытъ вѣры моего вѣрующаго друга! Я эту вѣру опредѣляю теперь такъ: вѣра есть поблажка праздныимъ фантазіямъ или способность все видѣть не такъ какъ оно есть на дѣлѣ, а какъ намъ хочется и нужно, чтобы оно было. Страшная глупость эта вѣра! Вещь, конечно, невинная, но тѣмъ болѣе пошлая“...

Той лист, то апоґей ненависти Белінского до українського письменства і до його найвизначнійшого репрезентанта Шевченка, тої ненависти, якою горіло серце Белінского цілих останнїх десять лїт його житя, і яку він поніс із собою в могилу...

II

Що-ж за причина тої ненависти Белінского до самостійного українського культурного житя, того, як каже Венґеров, „грубо-

---

1848 р., і, певно, коли-б Белінский не віднїс ся був до »хахлів«, як до чогось чужого, що тільки може принести шкоду »його« (розстрілене Драгоманова) рідній літературі, роздрочуючи його уряд, то він при тодішних своїх політичних думках не так би віднїс ся до Шевченка і його приятелів, яких він називає в своїм листі просто »хохлацкими свиньями, годными только на сало« (див. М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю, ст. XIII—XIV). Про інцідент із цензурою з причини появи Кулішевої »Повѣсти объ Украйнѣ« див. нашу статю п. з. Не было, нѣтъ и быть не можетъ, ЛНВ, 1904, кн. VII.

враждебнаго отношенія къ малорусской литературѣ?“ Перший, що пробував подати відповідь на се цікаве питанє, був А. Н. Пипін. У виданій в 1876 р. двотомовій біоґрафії В. Белїнского[1]) він між ин. говорить таке: „В кінці народні літератури, або властиво українська. Белїнский в загалї її не любив, по части з тих загальних причин: він уважав українську літературу річю примхи, непотрібним провінціялїзмом і гадав, що ті люди, що посьвятили свої сили на вироблене окремої української лїтератури, з більшою користю могли би ужити їх для російської лїтератури, що панувала і в осьвічених верствах самої України. По друге, Белїнский виступав проти самого змісту української лїтератури. Белїнский зовсім чистий Великорос, мало знав і не любив української мови[2]), отже й не міг цїнити зверхньої, формальної сторони тої лїтератури; а її зміст у богатьох точках його не задоволяв. З малими виїмками в тодїшній українській лїтературі не було нїчого особливо талановитого. Белїнский видїв досить велике число українських письменників, але в їх творах знаходив або повторене по українськи застарілих романтичних і сентиментальних тем, що надоїли і в російській лїтературі, або повторенє тем народньої поезії, виложених гірше, як в оріґиналї, або жарт і пародії, що видались йому не досить бистроумними, або в кінці прояви льокального патріотизму, якого правдоподібно не уважав серіозним. В місцевій поезії, яка появляла ся в тих часах, не знаходив Белїнский анї достаточного загально-людського поетичного інтересу, анї правдивого заспокоєня потреб місцевого народа: народно-поетичні елементи, що заводили ся в лїтературу, повинні були по його думцї бути прояснені тим висшим інтересом, як у поезії Кольцова; місцеві потреби могли бути досить заспокоєні елементарними книгами, що служили би переходом до загально-російської осьвіти. Нагадаймо, що тодї нїхто й не думав про таке поставлене народної осьвіти, до якого стремлять тепер осьвічені приятелї народа і педаґоґи, — не думав нї для українського, нї для великоруського народа. Найперше і найважнїйше,

---

[1]) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. II. ст. 222—223.

[2]) В переписції, каже Пипін, ми зустрічали доказп на те ще в 1840 р., отже ще перед спорами зі славянофільством.

про що вріш тоді для народа, було освобождене з кріпацтва, — школа для кріпацької людности була немислима, та про неї й не думали; тому трудно було думати і про виховуюче і наукове значінє місцевих літератур... В тих обставинах знаменною появою був для Бєлінского Українець Гоголь, який міг стати великим письменником тільки в загально-російській літературі“. Дальше, згадавши про критику Бєлинского на Шевченкові „Гайдамаки“, Пипін говорить таке: „І тут Бєлинский знов ворожо зустрічаєть ся зі славянофілами. Вони (поки що) відносили ся симпатично до української літератури, як „народної“ і своєв намислу ставили її паралельно з иньшими народними славянськими літературами, що в тих часах відроджували ся. Та солідарність української літератури зі славянофільськими і панславянськими тенденціями повинна була підтати Бєлінскому тільки нове недовірє — як ненависне йому протиставленє національности і загально-людської цівілізації, як відродженє старини на перекір новим часам“...

Такі причини подає Пипін. причини, як видно з наведених нами відзивів Бєлінского про українське письменство, переважно правдиві. Одначе, як у загалі в Пипіновій біоґрафії Бєлінского образ російського критика не вийшов повний, так також не вийшли повними і ті причини, що спонукали його виступити ворожо проти українського письменства. Подати їх попробував український письменник 90-тих років Тр. Зінківський в своїм петербурськім відчиті п. з. „Тарас Шевченко в сьвітлі европейської критики“. Приводячи початок рецензії Бєлінского на Шевченкових „Гайдамаків“ він говорить от що[1]: „Щоб до пуття зрозуміти сю нахабну, недотепну й недостойну Білинського тираду, не вадить згадати, що таке була російська література того часу (40-ві роки). Література ся була не що, як тільки дворянсько-чиновницька забавка, загалом потрібна задля „осьвіченої людини“, — як от і усякий иньший европейський комфорт, чорний фрак, лакировані чоботи, „шти“ без прусів і таке иньше. Про службу і посьвячення літератури на осьвіту і піддвигненнє простого люду з морального та економічного занепаду не дбали навіть такі „радикали“ як Білинський. „Мужицьке життє само по собі мало цікаве (sic!) задля осьвіче-

---

[1]) Писаня Тр. Зінківського Т. II, ст. 45—47.

ної (?) людини", — писав народовець про Квітчину оперетку „Сватанне на Гончарівці"…. „Головний інтерес (сих повістий) — се мужицька простодушність та краса мужицької бесіди. Усе се вже якось обридло." Чи чуєте, яким сальоном се пахне?!

„І се поступова, передова література, — каже Зінківський, — а що-ж загал? Погляд на літературу, як на забавку, як ще шанований „Феліцин співака" Державин мовлян, що поезія мусить служити ріжним „меценатам" таким напоєм, „въ жаркой день какъ сладкой лимонадъ", сей погляд був єдино можливий і єдино врозумілий." Такого „лимонаду", як каже Зінківський, в українській літературі не було і се одна з причин ворожого до неї настрою Белінского. „Та окрім „лимонаду", каже він дальше, тут треба ще долучити національну нетолєранцію: сьміють, бачте, писати якоюсь иньшою мовою, замісь щоб збогачувати російську! Як же не карати?! Тому то Белінський в своїх розборах українських письменників плутаєть ся в своїх ново придбаних, дякуючи творам Гоголя, реалістичних поглядах і збиваєть ся на загальну тропу „солодкого лимонаду". Так лаючи ненавидного йому „мужицького" письменника Квітку за його (хоч і по російські написані) „Похожденія Столбикова", він научає, як треба виставляти бруд життя в письменстві, нагадуючи про якогось літературного джиґуна і хверта (в Салагубовій Антекарії). Ось, мовляв, сей джиґун міг в життї видавати ся гидким, а в оповіданню він тілько „милай". І додає: се значить, що в письменстві людий треба показувати вишаруваними і вмитими.[1]) „Хто в сій невмитій тираді, каже Зінківський, пізнає „реаліста" Білинского? Бачте, виходило на те, що Квітка винен і за те, що „члены суда и прочія лица въ такой наготѣ и такъ рѣзко изображены въ романѣ" (тамже 329).

Инакші погляди, як Зінківський, має на ту справу О. Кониський. „Не можна мені згодити ся з Зінківським, каже він,[2]) як з тим, щоб література російська з початку рр. 1840 их була тільки забавкою, так і в загалї з тим, що нїби єдино висловлені їм при-

---

[1]) »Въ повѣсти онъ (франтъ) смѣшонъ, а не отвратителенъ. Встрѣтясь съ такимъ господиномъ въ жизни, вы не могли-бы смотрѣти на него безъ презрѣнія и досады, но въ повѣсти онъ очень милъ. Вотъ въ какомъ смыслѣ природа должна являть ся въ искусствѣ умытой и очищенной«. (Собр. соч. Бѣлинскаго. Т. VI, ст. 327—28).

[2]) О. Кониський, Тарас Шевченко-Грушівський, Т. I, ст. 111—115.

чини сплодили ворожі відносини російської критики до нашого слова. Д. Пипін[1]) подає ще иньші причини антипатії Белінского до українського письменства, в загалї тієї антипатії, що потім через кілька років відбила ся і в розмові одного з героїв Турґенівського роману „Дымъ“.

„По думці д. Пипіна, дак „імовірно, що та антипатія не була чужою і самому Турґеневу. Корінь її лежить, каже д. Пипін, в тому, що ліпші сили літературні в Росії рр. 1840-их були перейняті питаннями штуки. По тих питаннях гуртували ся у них і питання фільософські і питання практичного житя громадського. Тоді усю увагу покладали на фільософію Геґеля і Шеллінґа або на Шекспіра, Гете, Байрона і т. ин. і тут вбачали поетичні віщування загально-людського духа. Дак от з сього-б то погляду „українське письменство здавало ся критикам вузким провінціялізмом, що пильнує держати людий на низькім ступні прихильности до своїх окільних звичаїв, до мертвої давнини... Фільософи російські рр. 1840-их бачили в українському письменстві чужу для них мову; заводити отсю мову в книжки їм здавало ся за річ несеріозну, непотрібну, неоправдану; вона розєднює осьвітні сили; а таке „розєднаннє знесилює письменство російське“. Одно слово, говорячи просто, каже дальше Кониський, по правді, по щирій виходить, що д. Пипін признає, що фільософи і критики російські ворогували властиво на українське слово за те, що воно стає перешкодою приподоблення, по просту — обрусіння.[2])

---

[1]) Вѣстникъ Европы, 1888, кн. II, ст. 248 і далї.

[2]) »Річ зовсім натуральна, каже Кониський, що ворожі рецензії на »Кобзаря« і на »Гайдамаків« не могли не вразити перенятливої душі і чуткого серця Шевченка«. Щоб показати російським рецензентам, що він може писати і російською мовою, він береть ся за писаннє тою мовою віршів і драм (Лист до гр. Тарновського, »Основа«, 1862, кн. V, ст. 5). Зараз в 1841 р. посилає він до Квітки російські вірші своєї роботи. То була пісня з драми »Невѣста«, що перше була трагедією п. з. »Никита Гайдай«. »Я її, писав Шевченко, перемайстрував на драму. Я ще одну драму майструю: називаєть ся вона »Слѣпая Красавица«. Не знаю, що з неї буде; бою ся, щоб не сказали Москалї: „mauvais sujet“, бо вона, бачте, з українського простого быту«. Так само російською мовою написав Шевченко поему »Слѣпую«. »Не хочеть ся її друкувати, писав він в 1842 р. до Кухаренка, та не маю вже над нею волї. Переписав »Слѣпую« тай плачу над нею. Який мене чорт спіткав і за який гріх, що я оце сповідаю ся кацапам черствим кацапським словом! Лихо, брате отамане! Єй Богу лихо! Се правда,

„Трохим Зіньківський причину ворогування Москалів до нашого слова, каже Кониський, з'ясував ще й „тією національною нетолєрантностю московською, що поруч себе не стерплює хоч би й невеликої культурної самостійности української". Мене не вдовольняє і ся причина і я хочу пошукати ще иньшої, властивої російським критикам 1840 рр. Далі їх я не піду і, хто зна, коли-б не та причина, на яку я зараз укажу, то може-б і про твори Шевченка і в загалі про розвиток українського письменства Бєлінский був би вимовив такі-ж думки, які потім вимовив Добролюбов,[1]) а за ним і дехто иньший з однодумних з ним його наступників.

„Оцінюючи твори народньо-національних письменників чужої народности, хоч би і так близької расою і далеким-предалеким родоводом, як от народности наша і великоруська, діло не таке легке, як воно здаєть ся з першого погляду; найпаче, коли такі дві народности злучені під одним тим самим устроєм політичним, але розділені великою безоднею житя історичного аж до кінця віку XVIII. До того-ж одна народність напує, тримає другу в неволї і в темноті і пильнує шляхом неволення привподобити до себе отсю другу. А от ся друга привподобити ся не може; бо у неї иньша природа, иньші обставини, иньша була історія; тим нині иньше соціяльно-моральне житє і сьвітогляд.

„В творах кожного письменника, до якої-б національности він не належав, тим паче в творах такого велетня, як Шевченко, єсть, правда, для оцінювання творів його, опріч ґрунту народно-національного, ґрунт загально-людський, і на сьому ґрунті знайдемо матеріял для оцінювання творів, але тільки матеріял загальний, теоретичний; загальну, головну основу, загальні людські риси загальних літературних типів. І що-ж з того? Принаймні сього для правдивого оцінювання творів народного письменника вельми ще мало. І земля — ґрунт загальний про всяку ростину і сонце за-

що опріч Бога і чорта в души нашій є щось таке страшне, що аж холод іде по серцю, як хоч трошки його розкриєш. Цур йому: мене тут і земляки і неземляки зовуть »дурнем«. Але-ж хиба я винен, що я уродив ся не кацапом, або не Французом!« А в листі до Тарновського написав Шевченко вже отсї слова: »Нехай я буду собі і мужицький поет, аби тільки поет, то менї нічого більш і не треба! Нехай собака лає, вітер рознесе!« (Основа, 1862, кн. III.)

[1]) Другий коріфей російської критики зі 60-тих років, що по части змив той сором із російської критики, який наніс їй Бєлінский оцінюючи ті самі »Гайдамаки« Шевченка зовсїм инакше як Бєлінский

тальна кориниця тепла і серце людсько загальний ключ любови і почуття в загалї. Одначе чому-ж на півночі не ростуть банани? Бачимо, що навіть під однаковим теплом сонця не всї дерева однакові: і кедр дерево і смерека і тополя дерено, а яка ріжниця між ними! Знаючи життє дуба, осики, берези, ботанік не відважить ся сказати, що він уже з того самого знає і життє всякого иньшого дерева. Знаючи загально-основні теоретичні закони загального життя зьвіря, зоольоґ з того одного не знає ще життя слонів. Бачимо знов, що сьвітло і тепло сонця не по всїх сьвітах і не на всїх людий однаково впливають. Не всї люди за однаковими окільними обставинами, однаково почувають любов або ненависть, радощі або скорботи. От сього самого не можна не бачити і на народностях і не можна критикови знехтувати оттаку національну ріжницю. Так само не можна йому не уважати на другу ще сторону творів письменника: на їх кольорит. Кольорит творам надає не тільки часом, а трохи чи не завжди, без волї письменника, сума ознак національних укупі з впливом історичного життя нації. Жаден письменник не спроможен цїлком снекати ся сього впливу і чим більша у письменника кебета, тим густїйше на його твори ляже його кольорит. Тим то критикови, що оцїнює твори письменника другої народности, треба, щоб не наробити великих помилок, добре знати історію і етноґрафію тієї національности, до якої належить письменник і його твори. Критик повинен опріч усього иньшого знати мову тих творів; знати, тямити і розважати расові окремости; історичні події, всесторонній їх вплив; знати етноґрафію народа, до якого належать люди, чи ґрупи людий, списані у творах, за оцїнку котрих він береть ся.

„Менї здаєть ся, каже дальше біоґраф Шевченка, що отсього саме бракувало тим російським критикам 1840-их рр., що так вороже, антипатично висловили ся про твори Шевченка, найпаче про його твори історичного змісту. Не можна їх за се вельми й винуватити. Звідкіль їм було придбати такого знания? Звідкіль їм було пізнати історію, етноґрафію і антропольоґію України?

Згадавши звісне вже слово „ж і н ц я“, Конискиий каже дальше. „Темнота тодїшнїх критиків російських в тому, що треба було їм знати про Україну і її нврод, коли вони бажали про се балакати, не дала їм врозуміти і поезію Шевченка. Чужим критикам, що не знали нї історії, нї етноґрафії українського народу, не можливо було врозуміти те, що Шевченко в своїх поезіях стоїть на націо-

нально-демократичному ґрунті; що він не услїдовує народнїй пісні, не підроблюєть ся під тон народу, а яко віщий пророк, він, наче сам народ, веде далі народню поетичну творчість. Поезії Шевченка не переказ народньої пісні, а продовж її. Критики Шевченка не зрозуміли, що, як каже Костомаров, Шевченка сїбн сам народ вибрав і послав співати замість себе.

„Нарештї, каже Кониський, не треба ховати ся в тим, що Бєлїнский ворожо дивив ся не тільки на Шевченка, але й на саму українську ідею; в сему лєгко запевнити ся перечитавши виписку з листу Бєлїнского до Анненкова, яку я подав вище в примітцї в дословному перекладї.“[1])

Коли приглянути ся близше причинам, поданим Кониським, то не можна не признати за ними правди. Одначе, як се певне завважить кождий сам, не достає тут іще одної причини, що не менше важна від поданих Пипіном і Кониським, і була тою підставою, на якій оперли ся всї инші. Маємо тут на думцї вузке розуміне у Бєлїнского лїбералїзму. І сю причину зазначив Драгоманів і поставив її на першім місцї. (Письмо Бѣлинскаго къ Гоголю, ст. XI). Вузка державність льокальнього, московсько-петербурського походженя, в берлинській, геґелїянській формі, от причина того, що Бєлїнский не тільки не видїв народа поза державою, але й признавав, що держава робить інтелєктуальне житє. Другою причиною, каже Драгоманів, є погорда до нас справдїшнього народа — до мужиків. „При такім вузко державнім і аристократичнім поглядї зрозуміло, що коли в Українцїв нема анї держави, анї аристократії, то вони не повинні мати лїтератури.“ Коли-ж деякі „оріґінальні“ Українцї, йдучи льоґічно за радою Бєлїнского і ин., стали думати коли вже не про свою державу й аристократію, то хоч про автономію України, то знов зустрінули ся з ворогованєм російських лїбералів, що, мовляв, „ширина інтересів“ і демократизм не знає ніяких автономій. В словах Бєлїнского, каже дальше Драгоманів, замітна ще й третя причина антипатії до українських стремлїнь: то незнане старого і нового житя українського народа. Так пр. гадка, що Петро Великий вивів Росію з варварства не

---

[1]) Хто з читачів схоче порівнати поданий нами оріґінал листу Бєлїнского з українським перекладом Кониського (Збірник фільоґ. секц. Т. I, ст. 104—105), той переконаєть ся, який то »дословний« переклад. Перекрученя і пропуски цїлих речень, се-ж хиба ніхто не назве »дословним перекладом«!

зовсім правдива і що до Московщини, а вже зовсім неправдива в відношеню до України, що сама дала діячів реформи в Московщині.

„Які широкі були початки культурного житя на Україні XVI – XVII ст., каже він дальше, о скільки вона безпосередно стикала ся з Европою, се тепер і звичайний читач може побачити, пр. з розділу про українську літературу в новім виданю „Исторія слав. литературъ“ Пипіна і Спасовича. Звідти можна також переконати ся, яка неправдива та думка, що на Україні не було ніякої літератури крім народних пісень. І коли на Україні XVI – XVII в. було більше схожости в мові між висшими і нившими верствами, то не так тому, що там було загальне варварство, як більше тому, що тодішня література була близша до народа своєю мовою. З богатьох признак можна твердити, що „мужики“ на Україні XVII ст. були меньшими варварами, як за часів Бєлїнского, після того, як російська держава відірвала від мас висші верстви і помогла їм закріпостити селян.“ Дальше згадує Драгоманів про австрійських Русинів, які мають свої низші й середні школи, свої катедри на університеті – що зараз таки відбило ся на піднесеню самосьвідомости і у „мужиків“.

„Тепер багато зі сказаного, — кінчить Драгоманів, — чого не знав Бєлїнский, вже більше звісне, але не можна сказати, щоб се в Росії розуміли правдиво, або хоч добре памятала публика і публіцисти. Причина сього головно в тім, що в провідників суспільної опінії в Росії нема не тільки знаня, але — ще гірше, — цікавости до всього того, що виходить поза границї столичного і великоруського житя. Той брак був сильний і у Бєлїнского, і він то був причиною, чому так чутливий чоловік і так горячий льоґік, що став зовсїм на лїберальний і навіть на соціялїстичний ґрунт поглядів, що перемінив погляд на літературу для мужиків і про мужиків Великорусів, лишив ся при старих бюрократичних і аристократичних думках про українську літературу і дуже короткозоро оцїнив таку появу, як Шевченко і його київський кружок“...

Знанєм України Росія нїколи не грішила!...

Ів. Кревецький